

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่นในครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ดำเนินการวิจัย โดยใช้การวิจัยในเชิงปริมาณและคุณภาพ (Quantitative and Qualitative Methodology) แบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น โดยอธิบาย ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุด้วยรูปแบบความสัมพันธ์แบบการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น เพื่อทดสอบสมมติฐานเชิงทฤษฎี ที่สร้างขึ้น วิเคราะห์โดยใช้สถิติอ้างอิงแบบจำแนกประเภท (Discriminant Analysis) แบบเป็นขั้นตอน (Stepwise Method) และสหสัมพันธ์แคนนอนิคอล (Canonical Correlation Analysis) แล้วสร้างแบบจำลองแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร ตามปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น นำผลการวิจัยที่ได้มาสร้างแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น และนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการวิจัยดังนี้

5.1 สรุปผล

5.1.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ที่เป็นตัวแปรพยากรณ์ ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการวิจัย พบว่า มี 8 ตัวแปร ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์ 2) ปัจจัยด้านทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 3) ปัจจัยด้านการฝึกอบรม 4) ปัจจัยด้านการรับรู้ข่าวสาร 5) ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ 6) ปัจจัยด้านความเชื่อมั่นในตนเอง 7) ปัจจัยด้านความกระตือรือร้นมุ่งมั่น และ 8) ปัจจัยด้านภาระฟุ้งฟิงในครัวเรือน จากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 ชุด แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ การวิเคราะห์จำแนกประเภท Discriminant Analysis พบว่า มีตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 อยู่ 4 ตัวแปรเท่านั้น โดยมีลำดับการเข้าสู่สมการ (พิจารณาจากค่า Wilk's Lambda) คือ ทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ย

อินทรีย์ (0.929) ความเชื่อมั่นในตนเอง (0.852) การรับรู้ข่าวสาร (0.827) และภาวะผู้นำ (0.814)

5.1.2 ผลการสร้างแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ได้จัดทำกิจกรรมในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น จากตัวแปรที่เป็นผลจากการวิจัยระยะที่ 1 จำนวน 4 ตัวแปร ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านทัศนคติต่อการใช้ปัญญาอินทรีย์ 2) ปัจจัยด้านความเชื่อมั่นในตนเอง 3) ปัจจัยด้านการรับรู้ข่าวสาร และ 4) ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ มาสร้างแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ได้กิจกรรมในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น จำนวน 11 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ตนเอง 2) การศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เชี่ยวชาญ 3) โยนไข่ไม่ให้แตก 4) จุดเทียนสัญญาว่าจะเป็นคนดี 5) ปากข่าว 6) เทคนิคการสื่อสาร 7) ระบบสื่อสาร และการรับรู้ข่าวสาร 8) ค้นหาผู้นำ 9) การเสริมสร้างภาวะผู้นำ 10) ความคาดหวังที่สังคมต้องการจากตัวเรา และ 11) ความรู้เกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งสามารถพัฒนาตามปัจจัยสาเหตุทั้ง 4 ตัวแปร มีรายละเอียด ดังนี้

5.1.2.1 ด้านทัศนคติต่อการใช้ปัญญาอินทรีย์ ประกอบด้วยแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จำนวน 3 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรม การวิเคราะห์ตนเอง 2) กิจกรรม ความคาดหวังที่สังคมต้องการจากตัวเรา และ 3) กิจกรรม การศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เชี่ยวชาญ

5.1.2.2 ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ประกอบด้วยแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จำนวน 2 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรม โยนไข่ไม่ให้แตก และ 2) กิจกรรม จุดเทียนสัญญาว่าจะเป็นคนดี

5.1.2.3 ด้านการรับรู้ข่าวสาร ประกอบด้วยแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จำนวน 3 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรม ปากข่าว 2) กิจกรรม เทคนิคการสื่อสาร และ 3) กิจกรรม ระบบสื่อสาร และการรับรู้ข่าวสาร

5.1.2.4 ด้านภาวะผู้นำ ประกอบด้วยแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จำนวน 3 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรม ความรู้เกี่ยวกับผู้นำ 2) กิจกรรม ค้นหาผู้นำ และ 3) กิจกรรม การเสริมสร้างภาวะผู้นำ

5.1.3 ผลการทดลอง และประเมินผลการใช้แนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น กับกลุ่มทดลอง คือเกษตรกรทำนาหมู่บ้านหนองหัววัว หมู่ที่ 6 ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จำนวน 40 คน / หลังคาเรือน และกำหนดให้มีการประเมินผลก่อนและหลังการดำเนินงานตามแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์

อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น พบว่า หลังการทดลอง เกษตรกรทำนาในกลุ่มทดลอง มีการพัฒนาตามแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนาของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ทั้งในด้านทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ด้านการรับรู้ข่าวสาร และ ด้านภาวะผู้นำ ได้ดีขึ้นกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5.2 อภิปรายผล

5.2.1 การอภิปรายผลจากการวิเคราะห์การใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น โดยการวิเคราะห์จำแนกประเภท (Discriminant Analysis) แบบเป็นขั้นตอน (Stepwise Method) และ สหสัมพันธ์แคนนอนิคอล (Canonical Correlation Analysis) ทำให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับตัวแปรอิสระที่นำมาวิเคราะห์ได้ว่า มีตัวแปรอิสระตัวใดที่สามารถจำแนกความแตกต่างของความสำเร็จในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการทำนาอย่างยั่งยืนและไม่ยั่งยืนของเกษตรกรได้ ซึ่งผลจากการวิเคราะห์ พบว่า มี 3 ตัวแปร ที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ 1) ทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 2) ความเชื่อมั่นในตนเอง 3) การรับรู้ข่าวสาร และ 4) ภาวะผู้นำ ผู้วิจัยจึงอภิปรายผลการวิจัยในระยะที่ 1 ดังนี้

5.2.1.1 ทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ สอดคล้องกับ ธวัชรัตน์ ศันสนิทธิ และคณะ (2549, น. 2) ได้ศึกษา ความรู้ ทัศนคติ และแนวทางการปฏิบัติในการใช้สารเคมีการเกษตร ของเกษตรกรริมฝั่งแม่น้ำชี อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า เกษตรกรยังคงใช้สารเคมีการเกษตรในปริมาณที่สูง แม้ว่าภาครัฐบาลจะมีนโยบายสนับสนุนและพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์มากขึ้น แต่แนวโน้มการนำเข้าสารเคมีด้านการเกษตรกลับเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งไม่สอดคล้องกับนโยบายภาครัฐดังกล่าว ซึ่งถ้าหากเกษตรกรมีความรู้ ทัศนคติ และแนวทางการปฏิบัติต่อการใช้สารเคมีไม่ถูกต้อง อันตรายที่เกิดจากสารเคมี อาจส่งผลกระทบต่อทั้งตัวเกษตรกรเองและเกิดการสะสมในสิ่งแวดล้อม

5.2.1.2 ความเชื่อมั่นในตนเอง สอดคล้องกับ รังสรรค์ สิงห์เลิศ (2548, น. 120) ได้ศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจไทย พบว่า ก่อนการย้ายถิ่นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในตนเองอยู่ในระดับน้อย ถึงระดับปานกลางในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน แต่ภายหลังจากการย้ายถิ่นกลับสู่หมู่บ้านความเชื่อมั่นในตนเองได้สูงขึ้นกว่าเดิม โดยผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในตนเองอยู่ในระดับมาก และ มีการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อมั่นในตนเองของผู้ย้ายถิ่นระหว่างก่อนการย้ายถิ่นและหลังการย้ายถิ่น แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง

สถิติที่ระดับ .05 โดยหลังการย้ายถิ่นผู้ย้ายถิ่นกลับมีความเชื่อมั่นในตนเองมากกว่าก่อนการย้ายถิ่น

5.2.1.3 การรับรู้ข่าวสาร สอดคล้องกับ วนิดา เวียงพิทักษ์ (2544, น. 94) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการป้องกันโรคเลปโตสไปโรซิสของเกษตรกรจังหวัดขอนแก่น พบว่า ความรู้เกี่ยวกับโรคทัศนคติต่อความรุนแรงของโรคการรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคการรับรู้ความรุนแรงการรับรู้ประโยชน์และอุปสรรคของการป้องกันโรคการได้รับข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำจากแหล่งต่าง ๆ การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวเพื่อนบ้านชุมชนและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการป้องกันโรคเลปโตสไปโรซิสของเกษตรกร

5.2.1.4 ภาวะผู้นำ สอดคล้องกับ ประพนธ์ ผาสุยัค (2541, น. 87) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสามารถในการนำหรือภาวะผู้นำว่า เป็นคุณสมบัติหรือทักษะส่วนตัวของแต่ละบุคคลที่สามารถสร้างขึ้นได้ หากได้รับการพัฒนาฝึกฝนผู้นำที่เราพบเห็นกันอยู่ทุกวันนี้อาจจะไม่มีความสามารถในการนำที่ดีพอก็ได้ จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นมากมายทั้งในระดับองค์กรและในระดับประเทศ กล่าวคือ คนที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำ (Leader) นั้นไม่ได้หมายความว่า จะเพียบพร้อมซึ่งคุณสมบัติและความสามารถในการนำ (Leadership) เสมอไป แต่ในทางตรงกันข้ามใครก็ตามที่มีภาวะผู้นำ (Leadership) ก็แสดงว่าผู้นั้นมีความพร้อม และเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำ (Leader)

5.2.2 การอภิปรายผลการสร้างแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น โดยการนำ 4 ตัวแปร ได้แก่ 1) ทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 2) ความเชื่อมั่นในตนเอง 3) การรับรู้ข่าวสาร และ 4) ภาวะผู้นำ ที่ได้จากการวิจัยในระยะที่ 1 มาร่างเป็นตัวแบบในการสร้างแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกรนั้น ผู้วิจัยจึง อภิปรายผล ได้ดังนี้

ผลที่ได้จากการสร้างแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ที่เกิดจากการนำ 4 ตัวแปร ได้แก่ 1) ทัศนคติต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 2) ความเชื่อมั่นในตนเอง 3) การรับรู้ข่าวสาร และ 4) ภาวะผู้นำ มาจัดทำแนวทางการส่งเสริมได้แนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น จำนวน 11 กิจกรรม ดังนี้ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ตนเอง 2) การศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เชี่ยวชาญ 3) โยนไข่ไม่ให้แตก 4) จุดเทียนสัญญาว่าจะเป็นคนดี 5) ปากข่าว 6) เทคนิคการสื่อสาร 7) ระบบสื่อสาร และการรับรู้ข่าวสาร 8) ค้นหาผู้นำ 9) การเสริมสร้างภาวะผู้นำ 10) ความคาดหวังที่สังคมต้องการจากตัวเรา และ 11) ความรู้เกี่ยวกับผู้นำ แสดงให้เห็นว่าแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่นหรือกิจกรรมที่ใช้ในการพัฒนาที่ได้นี้ ได้ผ่านกระบวนการการวิจัยในเชิงคุณภาพมาแล้ว โดยมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ปุ๋ย

อินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ได้ให้คำแนะนำ คำชี้แนะในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ตอบสนองต่อดั่งแปรที่พบจากการวิจัยในระยะที่ 1 และผู้วิจัยยังได้นำแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่นที่ได้ทั้งหมดไปให้ผู้เชี่ยวชาญอีกจำนวน 3 ท่าน ได้พิจารณาความเหมาะสมในการนำไปใช้ เพื่อให้สามารถเข้ากับบริบทของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น

5.2.3 การอภิปรายผลการทดลองเปรียบเทียบค่าคะแนน ในการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ไปทดลองกับ เกษตรกรทำนา จำนวน 40 คน / หลังคาเรือน ผลการทดลองใน 4 ด้าน คือ 1) ทักษะคิดต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 2) ความเชื่อมั่นในตนเอง 3) การรับรู้ข่าวสาร และ 4) ภาวะผู้นำ จำนวน 11 กิจกรรม การทดลองใช้การเปรียบเทียบค่าคะแนนก่อนทดลองและหลังการทดลอง จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลทางสถิติ โดยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนหลายตัวแปรตามแบบวัดซ้ำ (Repeated Measures Multivariate Analysis of Variance: MANOVA) ใช้การวิเคราะห์ในภาพรวม ได้ค่า Within Subjects โดยวิธีของ Pillai's Trace Wilks' Lambda Hotelling's Trace และของ Roy' Largest Root พบว่าผลการทดสอบมี ค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติน้อยกว่าค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ผู้วิจัยตั้งไว้ที่ .05 และใช้การวิเคราะห์รายตัวแปรตาม ในตัวแปรตามทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ทักษะคิดต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 2) ความเชื่อมั่นในตนเอง 3) การรับรู้ข่าวสาร และ 4) ภาวะผู้นำ ผลการทดสอบ พบว่า มีค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติ น้อยกว่าค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ผู้วิจัยตั้งไว้ที่ .05 แสดงว่า ผลการประเมินผลเปรียบเทียบก่อนทดลองกับหลังการทดลองมีความแตกต่างกันในระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสามารถอภิปรายผล ได้ดังนี้

5.2.3.1 การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ในด้านทักษะคิดต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ พบว่า เปรียบเทียบกลุ่มทดลองก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่าผลการใช้แนวทางการส่งเสริมในด้านทักษะคิดต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับ ปรัชญา รัศมีธรรมวงศ์ (2547) กล่าวว่า การทำเกษตรอินทรีย์เพื่อลด และ เลิก การใช้สารเคมี แล้วหันมาเข้าสู่กระบวนการผลิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปุ๋ยน้ำหมักทางชีวภาพแทนการใช้สารเคมี ในระยะแรกการใช้ปุ๋ยน้ำหมักอาจจะยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่พอใช้สักระยะก็จะเห็นผลในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงขึ้น ค่าใช้จ่ายในการใช้ปุ๋ยเคมีลดลง สภาพแวดล้อมดีขึ้น อย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คงไม่พ้นเรื่องของดินที่กลับคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

5.2.3.2 การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ในความเชื่อมั่นในตนเอง พบว่า เปรียบเทียบกลุ่มทดลอง ก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่าผลการใช้แนวทางการส่งเสริมในด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับ รังสรรค์ ลิงเหลิส (2548, น. 72) ที่ได้ให้ความหมายของความเชื่อมั่น หมายถึง ความกล้า ความเชื่อ ความมั่นอกมั่นใจที่เกิดขึ้นในบุคคล จนทำให้บุคคลสามารถกรทำสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการได้ เช่น การยกมือแสดงความคิดเห็นในการประชุมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน การไปติดต่อประสานงานพูดคุยหรือขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งทางราชการ ในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด การไปขอกู้ยืมเงินจากธนาคารหรือเอกชนเพื่อลงทุนประกอบอาชีพ การรับอาสาเป็นหัวหน้ากลุ่ม หัวหน้าคุ้มในหมู่บ้าน การโต้แย้งแสดงความคิดเห็นหรือแสดงจุดยืนของตนกับบุคคลต่าง ๆ ในเรื่องต่าง ๆ การกล่าวปราศรัยต่อหน้าฝูงชนในหมู่บ้าน การเป็นผู้นำชุมชน เช่น เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านคณะกรรมการโรงเรียน อบต. และผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำชุมชน

5.2.3.3 การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปัญญาอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ในด้านการรับรู้ข่าวสาร พบว่า เปรียบเทียบกลุ่มทดลอง ก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่าผลการใช้แนวทางการส่งเสริมในด้านการรับรู้ข่าวสาร ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับ ลักขณา สิริวัฒน์ (2530, น. 62-63) กล่าวถึงการรับรู้ของบุคคลว่าจะเกิดได้จะต้องประกอบด้วย องค์ประกอบ 4 ประการซึ่งสรุปได้ดังนี้ 1) การสัมผัสหรืออาการสัมผัส 2) ชนิดและธรรมชาติของสิ่งเร้า 3) การแปลความหมายจากการสัมผัสส่วนสำคัญที่จะช่วยให้การแปลความหมายดีหรือถูกต้องเพียงใดนั้นต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญดังนี้ 3.1) สถิติปัญญาหรือความเฉลียวฉลาดผู้ที่มีสถิติปัญญาสูงย่อมได้เปรียบในเรื่องการรับรู้การเรียนรู้ดีกว่าและเร็วกว่าผู้ที่มีระดับสถิติปัญญาดำ 3.2) การสังเกตและพิจารณาช่วยให้คนเรารับรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้แม่นยำยิ่งขึ้น 3.3) ความสนใจและตั้งใจถ้าคนเรามีความสนใจจดจ่อกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วเขาย่อมต้องสังเกตพิจารณาสิ่งนั้นอย่างละเอียดถี่ถ้วนซึ่งจะก่อให้เกิดการแปลความหมายได้ถูกต้อง 3.4) คุณภาพของจิตใจขณะนั้นถ้าจิตใจแจ่มใสใจปลอดโปร่งก็ย่อมทำให้สถิติปัญญาดีขึ้นช่วยให้แปลอาการสัมผัสดี และ (4) ความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมอันได้แก่ความคิดความรู้และการกระทำที่ได้เคยปรากฏแก่ผู้นั้นมาแล้วในอดีตมีความสำคัญอย่างมากที่จะช่วยให้การแปลความหมายของอาการสัมผัสได้โดยชัดเจนความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมที่แตกต่างกันทั้งในด้านปริมาณและความถูกต้องย่อมทำให้คนเรามีการรับรู้ที่แตกต่างกันได้

5.2.3.4 การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในการทำนา ของเกษตรกร จังหวัดขอนแก่น ในด้านภาวะผู้นำ พบว่า เปรียบเทียบกลุ่มทดลอง ก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่าผลการใช้แนวทางการส่งเสริมในด้านภาวะผู้นำ ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับ สมยศ นาวิการ. (2540, น. 159) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีภาวะผู้นำภายใต้การศึกษาความเป็นผู้นำ โดยทั่วไปทฤษฎีความเป็นผู้นำจะมุ่งที่เป้าหมายอย่างเดียวกันคือ การระบอบองค์ประกอบหรือปัจจัยที่ทำให้ผู้นำมีประสิทธิภาพ ซึ่งวิธีการศึกษาความเป็นผู้นำที่สำคัญสามอย่างที่ถูกนำเสนอ คือ (1) ทฤษฎีคุณลักษณะ (2) ทฤษฎีเชิงพฤติกรรม และ (3) ทฤษฎีเชิงสถานการณ์ วิธีการศึกษาแต่ละอย่างจะมีแนวทางที่แตกต่างกันต่อการทำความเข้าใจการคาดคะเนความสำเร็จของการเป็นผู้นำและการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่กำลังได้รับความสนใจในช่วงเวลานี้ คือ ความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformation Leadership)

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

5.3.1.1 การวิเคราะห์หาปัจจัยสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืนในเกษตรกรทำนา จังหวัดขอนแก่น ในครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เพื่อศึกษาหาสาเหตุที่แท้จริงของการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืน ในเกษตรกรทำนา จังหวัดขอนแก่น โดยสอบถามมาจากกลุ่มเกษตรกรทำนาที่ใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืน เปรียบเทียบกับกลุ่มเกษตรกรทำนาที่ใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างไม่ยั่งยืน จำนวน เท่า ๆ กัน ดังนั้นผลการวิเคราะห์จึงทำให้ทราบปัจจัยสาเหตุที่แท้จริงในการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืน

5.3.1.2 ถ้าหากจะใช้แนวทางการส่งเสริมการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืน ในเกษตรกรทำนา ปัจจัยสาเหตุที่จะต้องนำมาพิจารณาก่อนเสมอ คือ ปัจจัยด้านทัศนคติต่อการใช้ปฎิษยอินทรีย์ ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ด้านการรับรู้ข่าวสาร และด้านภาวะผู้นำ

5.3.1.3 ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง สามารถนำแนวทางการส่งเสริมการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืน ในเกษตรกรทำนา ไปจัดทำแผนการอบรมสัมมนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมองค์ความรู้ทางการใช้ปฎิษยอินทรีย์อย่างยั่งยืน ในเกษตรกรทำนา ได้มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น และควรต้องทำให้เกิดความต่อเนื่อง

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

5.3.2.1 ควรให้มีการศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืน ในเกษตรกรทำนา ในเขตพื้นที่อื่น ๆ นอกเหนือจากที่ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้ เพราะประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ อยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งในการทำนา ของเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ อาจมีบริบท หรือกิจกรรมที่แตกต่างกัน

5.3.2.2 ในการศึกษาวิจัยที่จะเกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างยั่งยืน ในเกษตรกรทำนาในครั้งต่อไป ผู้วิจัยที่สนใจจะศึกษาวิจัยควรใช้สถิติวิจัยแบบการวิเคราะห์จำแนกประเภท (Discriminant Analysis) แบบเป็นขั้นตอน (Stepwise Method) และ สหสัมพันธ์แคนโน นิคอล (Canonical Correlation Analysis) เพราะจะทำให้เกิดความชัดเจนและเหมาะสมเกี่ยวกับตัวแปรอิสระที่เป็นปัจจัยสาเหตุ และสามารถจำแนกความแตกต่างของความสำเร็จในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการทำนาอย่างยั่งยืนและไม่ยั่งยืนของเกษตรกรได้ ซึ่งเป็นตัวแปรที่เป็นปัจจัยสาเหตุที่แท้จริง